

EDEBİYAT-SOSYOLOJİ İLİŞKİSİNDE SOSYOLOJİK KAYNAK ve ÖLÇÜTLER

Ertuğrul AYDIN*

ÖZET

Disiplinler arası ilişkilere baktığımızda, bilimlerin birbirleriyle yakın, uzak ya da dolaylı bağlantılarının olduğunu görürüz. Edebiyat ile sosyoloji arasında ilişki, öncelikle edebiyatın sosyoloji araştırmalarına katkısı, sosyolojinin edebiyata kaynaklık etmesi gibi somut göstergelerle birlikte, yöntem, etkileşim ve ölçütler açısından da birbiriyle paralel diyalog vardır.

Edebiyatın, uygarlık tarihi içindeki duruşuyla diğer bilim dallarıyla olan ilişkisi, edebiyat ürünlerinin aydınlatma kapsamını da genişletmiştir. Nitekim edebiyat çatısı altında yer alan ürünler, toplumların inanç, yaşayış tarzı ile duygu ve düşüncelerini açığa çıkarır. Bunun dışında, insanlar arasındaki sosyal ilişki, din, mitolojik değerler, davranış biçimleri ve her türlü tabiat olayı da edebiyata yansiyarak yer bulur.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Sosyoloji-Toplumbilim, Edebiyat Sosyolojisi, Sosyolojik Kaynak, Sosyolojik Ölçüt.

---

* Yrd. Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Gazimağusa-KKTC, ertugrul.aydin@emu.edu.tr
ertugrulaydin@gmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

SOCIOLOGICAL SCALES IN LITERATURE- SOCIOLOGY RELATIONS

ABSTRACT

When we look at interdisciplinary relations, we see that there are close, far, or indirect relations between sciences. There is a close dialog between literature and sociology from the viewpoints of methodology, interaction and scales along with the concrete signs; such as contribution of literature to the sociological researches, sociology science sourcing the literature.

The attitude of literature in the civilization history and its relationships with other science branches has widened the clarification range of it. As a matter of fact the works that exists in the framework of literature reveals the feelings and thoughts of the society on their beliefs and social relationships. Other than that; religion, mythological values, behavioral forms, and all kind of natural events takes part by their reflections in the literature.

Keywords: Literature, Sociology, Literature Sociology, Sociological Source, Sociological Scale.

Tarihsel süreç izleyen genel tarih gibi edebiyat tarihi de, milletlerin ruhsal ve fiziksel gelişmelerini bizatihi edebî kaynaklara dayanarak inceler ve açıklar. Ki, milletlerin yüzyıllar boyunca meydana getirdikleri edebiyatın çatısı altında vücut bulan/bir araya gelen eserler, tarih boyunca birçok bilim dalı tarafından incelenir ya da malzeme konusu edilir. Bu noktada, genel tarihin içinde önemli bir alt kol olan *edebiyat tarihi*, sosyolojinin yardımına koşar, dahası işini kolaylaştırır. Bu yüzdendir ki, sağlam bir edebiyat tarihi, milletlerin edebiyatlarının hem sosyoloji, hem de edebiyat sosyolojisi açısından incelenişinde özel bir rol oynamaktadır.

Birer farklı disiplin olarak tarih ile sosyoloji arasındaki ilişkiler özellikle son kırk yılda yeni bakış bakış açısı ve yaklaşımları beraberinde getirmiştir.¹ Çalışmamızın esas eksenini oluşturan edebiyat-sosyoloji bağlantısı ise, edebiyat ve sosyolojinin malzemelerinin bir kısmını aynı çatı altına getirmeye çalışan bir başka bilim dalı-disiplin olan *edebiyat sosyolojisi*²ni de etkiler. Sosyolojiden gelen dinamik temel, edebiyatın hanesindeki toplumsal yoğunlaşma ve edebî kurallar sisteminden geçen edebiyat metnine yeni bir anlam katar.

Yaşadığımız modern zamanlar, edebiyatın sosyal yanını analiz ederken; hem doğrudan sosyoloji hem de edebiyat sosyolojisinden faydalanır ve onu etkin-yararlı kılar. John Berger ve Luckmann'ın *sosyal gerçekliğin inşası* ya da gerçekliğin sosyal inşası prensibindeki "toplum inşa edilen bir gerçekliktir" düşüncesini, önceki nesillerin ürünlerini ileten *dil* ve her insanın subjektif gerçekliği öne çıkarmaktadır.

1 Bkz. "Theda, Skocpol (ed.), (1999), "Karşılaştırmalı ve Tarihsel Sosyolojinin Yöntemleri Üzerine Açıklamalı Kaynakça", *Tarihsel Sosyoloji*, (çev: Ahmet Fehmi), İstanbul, Tarih Vakfı Yay., s. 390-403.

² Edebiyat sosyolojisi, edebiyatın toplumla kendisi arasında yeni organik bağlar kurmaya çalışmasına yardımcı olur. Ayrıca, din, kanun ve törelerin edebiyat üzerinde meydana getirdiği etkilerle bu kavramların edebiyatın hanesindeki yerini saptar. Edebiyat sosyolojisi, siyasi rejim, kültür kurumu, sosyal tabaka ve dilbilim problemleri gibi edebi olayları çerçeveleyen sosyal yapı ve teknik durumları inceler. Edebiyat türü, belli bir süreçten ve ekonomik gerçeklikten sonra ortaya çıkar. Sosyologlar için özel bir önem anlamına gelen süreç durumu, edebiyat sosyolojisine kaynaklık eder. (Bkz. Ertuğrul Aydın, (1999), "Edebiyat Sosyolojine Bakışta Türk Edebiyatı", *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu*, Gaziantep, s. 5-11)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Edebiyat-sosyoloji arasındaki irtibatı somutlandırmak için, aile romanı türüne kısa bir göndermede bulunalım. Konusunda ya da probleminde, ana merkezde soylu-kentsoylu aile hayatının olduğu bu *alt tür*, toplum hayatından gelen siyasal baskı gibi nedenlerden ötürü ailenin bir *kaçış* olarak sığınak ve çözüm arama merkezi olmasıyla önem kazanır. Böylelikle, sosyal hayatın, edebiyat metninde somutlan(dırıl)arak; gün ışığına çıkışı ve tarihsel tespiti öznel-nesnel eleştiri süzgecinden de geçer. Metnin esas varlığı ise, gerçekliğin kaçınılamazlığını vurgular ve probleme biraz olsun ayna tutar.

Edebiyat ve sosyoloji bilimlerinin yakınlaşmasının sonucunda/sonrasında edebiyat sosyolojisi alanı, 1900'lerden başlayarak; edebiyatla toplumun etkileşimin karşılıklı aydınlatmaya çalışır. Çıkış noktasında, edebiyatın toplum hayatında kapsadığı/edindiği *rol* ve doğrudan doğruya toplum şartlarının edebiyatı *etkileyişi* yer alır. Bu nedenle, bir toplumun genel görünümünü eleştiriye birinci plana alarak çatısını kuran *toplum romanının* temelinde doğrudan doğruya sosyolojinin deneme ve uygulama alanı söz konusudur.

Toplum ve kültür hayatında romanın statüsü, XVIII. yüzyıldan başlayarak hep önemsiz bir konu gibi geçiştirilir. Böylelikle, yeni 'burjuva' bir okuyucu kitlesi için yazılan romanın başarıya ulaşması için seri üretim ve seri pazarlama şartı ortaya çıkar. (Kerrigan, 1995: 41)

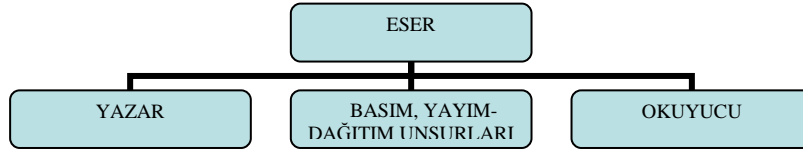
Hem edebiyat-sosyoloji ilişkisinde, hem de doğrudan doğruya edebiyat sosyolojisinde, çıkış ve varış noktaları arasında önemli bir farklılık olmakla birlikte, bütünleyici çözümleme vardır. Söz gelişi, kır ya da *köy romanı* olarak bilinen metinlere yansıyan köylü-çiftçi topluluklarına ait gösterilen zihni alışkanlıklar ile ileri noktada duygu, entellektüellik ve dikkati yansıtan *modern roman* malzemesi hem edebiyat hem de sosyolojinin yaklaşımlarıyla bilimsel bir değer ve gerçeklik kazanır. Kır hayatını çerçeveleyen roman metninde kapalı toplum yapısına dışarıdan yapılacak saldırılar/darbeler kurgulanıp temel krizler meydana getirerek; kentli insanın sahip olduğundan farklı yetenek sergilenişi ortaya konulur. Böylelikle, bireyin sosyo-kültürel yanı kadar, psikolojik dünyası metinlere de taşınır. Bu yapı taşları da, öncelikle *edebiyat sosyolojisinin* elinde yeni anlam kazanır ve yeni değer/tespitler ortaya

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

konulur. Bu durumda, sosyolojinin edebiyattan beslenmesi kadar; edebiyatın sosyolojiden metot edinmesi en tabî haliyle karşımıza çıkar. Nitekim edebiyatın bir sosyal olay olduğunu vurgulayan ve daha 1950'lerde Bordeaux'da edebî olayları inceleyen bir Sosyoloji Merkezi'nin varlığından haberdar eden Robert Escarpit, yazarın toplum içindeki konumunu belirlerken; bir yazarı toplum içindeki yerine yerleştirmek için yapılacak ilk işin yazarın beslenme kaynakları üzerinde durmak olduğunu altını çizer. (Escarpit, 1968: 10, 18, 45) Öte yandan, edebiyat sosyolojinin oluşum ve varlığını besleyen edebiyat-sosyolojisi ilişki ve kaynaklık değerini, en somut hâliyle özetleyip sınıflandıralım:

Edebiyat sosyolojisi (literatur soziologie), geleneksel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında güçlü bir araç olan edebiyatın, yazar açısından ele alınışını, yazarın birey oluşundan hareketle psikolojik tabanının varsayımı ve okuyucu noktasındaki işlevini göz önünde bulundurur. Zevk kavramının çerçevelediği düşüncelerden hareketle, edebiyatın okuyucuda meydan getirdiği *güdü*ler ise, toplum ve toplumsal hayatın dinamiklerini etkiler.

Bu noktada, edebiyat-sosyoloji ilişkisi/yakınlaşmasını, edebiyatın önemli bir türü olan *roman*la, özellikle de, uzun yıllar model roman olarak derslerimizde ele alıp incelediğimiz Albert Camus'nun *Yabancı* romanıyla somutlandırmak istiyoruz. Bu romanda varlığını tespit ettiğimiz, kavramlar ve açılımlarının yorumu ile kahramanlar dizisi/kişiler ve simgesel değerlerin her birinin ayrı ayrı sosyolojik taban ve içselleştirmeye dayalı sosyo-dinamik açılımları vardır. Bunları, tematik ve karşı güçler açısından en yalın haliyle şöyle sınıflandırabiliriz:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

	TEMATİK GÜÇ	KARŞI GÜÇ
KİŞİLER	<ul style="list-style-type: none"> •Cezayir'deki Fransız varlığının tam yansıması, •Meursault'nun suçsuzluğu problemi, •Meursault, •Marie, •Raymond, •Masson. 	<ul style="list-style-type: none"> •Kurban Giden Arap, •“Mağripli Kadın”, •İçinde erimekten korkulan ırk: Arap(lar).
KAVRAMLAR	<ul style="list-style-type: none"> •Cinayet, •Avrupa kökenli Ceza-yirlinin suçsuzluğu, •Cezayir Fransızları ile Arapların psikolojik ilişkisi, •Şuursuz sembolik teori. 	<ul style="list-style-type: none"> •Müslümanlık, •Kuzey Afrika, •Romancının kahramanı ile paylaştığı şey, bilhassa duyu organlarından aldığı zevk.
SİMGELER	<ul style="list-style-type: none"> •Ferdin duyu hayatını belirleyen heyecanlar, •Küçük 'beyaz adam'ın karanlık ve çocuksu rüyası, •Meursault'nun kendini çevreleyen toplumla bağlarının olmayışı, •Yazarın, <i>Not Defterleri</i>'nde Raymond ve metresinin hikâyesiyle ilgili olarak Raymond'un “sana vermiş olduğum mutluluğu bileceksin” cümlesi. 	<ul style="list-style-type: none"> •Kötü davranışlara maruz kalan metresinin Arap oluşu, •Ana kahramanın Cezayir'de Robenson'un adacığında oturduğu gibi oturması, •Cinayetin bir çeşit büyülü bir hareket olarak gösterilmesi.

Albert Camus'nun Yabancı romanında 'koro şeması'.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009

Edebiyat metni üretiminde temel şartlar ve yaşanan devrin doğrudan etkisine dikkatlerimizi yönelten Halil İnalçık, *Şâir ve Patron* adlı kitabıyla edebiyat-sosyolojinin argümanlarına kaynaklık eden temel noktaları dile getirir ve bunun önemini kanıtlamış olur: “Genelde, bilim adamı ve sanatçı, belli bir toplumda egemen sosyal ilişkiler ve belli bir kültür çerçevesinde sanatını ifade eder. Osmanlı toplumu gibi patrimonial türde bir toplumda, başka bir deyimle, sosyal onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen bir hükümdar tarafından belirlendiği bir toplumda bu gerçek daha da belirgindir.” (İnalçık, 2003: 9)

Ülkemizde edebiyat sosyolojisi alanıyla ilgili çeşitli araştırmalara öncülük yapan Nurettin Şazi Kösemihal, 1969’da Roma’da yapılan bilimsel sempozyumda (Actes du XXII. Congrès, de l’Institut International de Sociologie) sunduğu “Yurdumuzda Edebiyat Sosyolojisiyle İlgili Araştırmalar” (Quelques Recherches Sur la Sociologie de la Littérature en Turquie) başlıklı bildirisinde Türkiye’de edebiyat sosyolojisinin tarihçesi, konusu, yönetimi ve bölümleri üzerine ilk derslerin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde 1965-1966 ders yılında verildiğini, bu derslerin özet notlarının “Edebiyat Sosyolojisine Giriş” adlı altında bir araya getirildiğini, 1967’den itibaren de öğrencilerin bir kısmının mezuniyet tezlerini edebiyat sosyolojisiyle ilgili olarak seçtiklerini belirtir. (Kösemihal, 1967-68: 185) Bu hazırlık çalışmalarında, halkın kitaba olan ilgisi, eser türleriyle okuyucu arasındaki ilişki, yazarlarla doğum yerleri ve meslekleri arasındaki bağlantılar gibi konular işlenir. Bu çalışmalarda hareketle, ülkemizin edebiyat sosyolojisiyle tanışması isabetli ve sistematik yapılan bir başlangıçla olmuştur diyebiliriz.

Hem sosyolojinin, hem de edebiyat sosyolojisinin yanlarından biri de ‘karnavallaştırma’nın ötesinde bir denge kurmalarıdır. Çeviri yoluyla başka dillere aktarılan kaynak metnin yayılım ve etkilerinin tespit ve analizi bu iki alanın hareket sahasında yerini bulur. Ferdî romanın kendi kendini anlatışındaki kurgu, nedensellik ve yaklaşım biçimi edebiyat sosyolojisini; beslenme kaynağı, paralel metin ilişkisi ve mesajlar ise, hem sosyolojiyi hem de karşılaştırmalı edebiyatı ilgilendirecektir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

İmajlar dünyasına girecek malzeme toplamı da, değişik cephelerden bu alanlara ait yeni açılımların netleşmesini sağlayacaktır. Sosyolojik temelli kadın problemlerini işleyen kadın yazarların metinlerinin işlerlik ve P. Bürger'in edebiyat sosyolojisine kazandırdığı 'işlev çözümlemesi', işçi edebiyatı üst başlığında inceleme bekleyen, bilimsel saptama gerektiren malzemelerin salt toplum bilim ve edebiyat alt kümesinde ele alınışı literatürü eksik bırakacaktır. Bu noktada, devreye girecek olan edebiyat sosyolojisi, söz konusu metinleri kuşatıcı özellikleriyle işlerliğini şekillendirir. Bunun dışında, *bestseller*, *çağ romanı*, *alımlama estetiği* ve *arkazizm* gibi kavramların zihinsel ve kültürel ön ve arka planları edebiyat ve sosyolojinin çalışmalarıyla çözüm ve aydınlığa kavuşur.

Türk edebiyatına baktığımızda, zamanla İran, Arap, Fransız, Amerikan gibi etkilerin özüm senerek; millî unsurlara katılması, metne dayalı çözümlemeler, edebiyat tarihlerinin farklı cephelerden yorumlanması, metinlerin ilk ve son durumlarıyla karşılaştırma yapma eylemi, *eser*, *tip* ve *sahne* üzerinden hareket etme, içeriğin detaya varan analizi, *biçim* ve *tarz* tespit ve yorumları beraberinde sosyolojik taban ve kıyaslamayı getirecektir. Öte yandan, *benzerlikler*, *ayrılıklar* hatta aykırılıklar üzerinden yorum ve çıkarımlarda bulunma ise, ilerleyişin özünü ortaya koyacaktır.

Ünlü edebiyat tarihçisi ve teorisyeni Lanson, edebiyatı toplumun yansıması olarak düşünür. Lanson, edebiyat tarihinin, edebiyat-hayat arasındaki bağlantısına da vurgu yapar. 1789 ihtilâlinin oluşumunda edebiyatın payını öne çıkaran yazar, yine, edebiyat tarihinin sosyolojiye ihtiyaç duyduğunun altını çizer. Lanson, ayrıca edebiyat tarihi yazmanın kurallarını açıklarken objektiften subjektifi ayırmaya da dikkat çeker: "Usulümüzün takip ettiği gaye, objektif bilgidен subjektif intibayı ayırmak, objektif bilginin nef'ine olarak sübjektif intiba, tahdit, kontrol ve izah eylemektir" (Lanson, 1937: 29-31). Lanson'un bu tespiti, hem edebiyat, hem de sosyoloji için geçerlidir. Ki, metin, vak'a, yazar ya da üslûp değerlendirmelerinde varacağımız saptamaların üst seviyede olması yanılmılardan alıkoyacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Jean-Paul Sartre, *Edebiyat Nedir?*³de (*Qu'est-ce que la littérature?*) edebiyatın hanesinde yer alan belli başlı üç noktayı tartışmaya açar: "Yazmak Nedir?", "Niçin Yazıyoruz?", "Kimin İçin Yazıyoruz?". Esasen, yazma temelinden hareket eden yazar için, idealizm, ruhbilimcilik, gerekircilik, faydacılık ve ciddiyet ilk plandadır. Demek ki, yapılmak istenen edebiyatı, insanla *açımlayan* yazma temelli bir belgeleyiştir. Buna karşılık Todorov, *Poetikaya Giriş*'te, edebî metin çözümlemesinde anlambilimsel görüşü izah ederken "edebiyat üzerine söylem edebiyatla aynı yerden çıkmıştır ve söz konusu olan şey herhangi bir düzen icat etmek değil önümüzde duran çeşitli ihtimallerden birini mümkün olan en tarafsız şekilde seçmektir" saptamalarını yapar. (Todorov, 2001: 45) Daha sonra, metinde gözlemlenecek sayısız ilişkileri *hâl-i hazır* ve *gıyabi* ayırımının saptanılması ve yargıların belirlenmesinde bu püf nokta dikkatten kaçmamalıdır.

Ian Watt, XVIII. yüzyıl romancılarından Daniel Defoe, Richardson ve Fielding'in romanlarıyla ilgili sorulabilecek pek çok soruya tatmin edici cevap verilemediğini ileri sürer. (Watt, 2002: 7) Sonra da, bir "okul" oluşturmayan bu yazarların buna rağmen, yeniyi arama ve bunu okuyucuya tanıtmalarını 'deha' ile 'rastlantı' anahtar kelimeleriyle açıklamak ister. Onun, bu sıra dışı yaklaşımı, Eski Yunan ve önceki yüzyılların metinleri arasından sıyrılan Defoe, Richardson ve Fielding farklılığında aramak için mutlaka edebiyat-soyoloji bağlantısını hesaba katmak gerekecektir. Keza, Henry Fielding, Daniel Defoe, Samuel Richardson gibi yazarlar, roman türünün ilk gerçekçileri olarak, edebî tür olarak romanda nesnel gerçekçiliğin yansıtılması insanın bilincindeki ve her zaman alışla gelmiş özellikler göstermeyen davranışların ortaya çıkması halinde oluşan değişkenliğin saptanmasını uygulayamazlar.

Nesnel gerçekçiliğe bağlı kalmaya özen gösteren roman türü, yazarın kahramanına kendi kişiliğinden bir takım özellikler vermekte ve böylelikle okuyucuyu etkilemektedir. Meselâ, yarı gerçek yarı mistik olan *Faust*, tarih sürecinin toplum düşüncesinin önüne çıkardığı bir trajedidir. Ki, Goethe, sanatın tabiatla enine boyuna yarışa girişmediğini ve rasyonel mükemmelliği, anlamalı-

³ Jean-Paul Sartre, *Edebiyat Nedir?*, (çev: Bertan Onaran), İstanbul 1995, Payel Yayınları, 3. b., 124 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

lık ve soylu tutkuların erdemliliği gibi fenomenleri açığa kavuşturduğunun altını çizerek.

Hem edebiyat, hem de sosyolojinin görev ve önceliğini Wittgenstein'in "Başka başka çağlarda başka başka oyunlar oynanır" sözü oldukça anlamlı bir biçimde göz önüne serer. Her çağın kendine özgü nitelik ve öneminin oluşu çağlar arası değerlendirmelerde edebiyat metinlerinin önemini de ortaya koyar. Bu durumun yine, Wittgenstein'in "Estetik yargı anlatımları dediğimiz sözcükler karma karışık olsalar da bir dönemin kültürü diye adlandırdığımız şeyin üzerinde kesinkes belirli bir rol oynarlar" (Wittgenstein, 1997: 22) cümlesinde görürüz.

Edebiyat ile sosyoloji arasında inter-disipliner/disiplinler arası etkileşimler dışında, neden-sonuç ilişkisini de göz ardı etmemeliyiz. Nitekim bu alanlardaki temel amaçlardan biri de, edebiyatın yayılım alanını tespit etmeye çalışarak; edebiyatlar arasındaki etkileşimdeki rolünü saptamaktır. Bu noktada, uygulanacak yöntemlerin başında, bu alana ait literatür incelenerek kronolojik esas ve gelişime ait kıstaslar göz önünde bulundurularak; elde edilecek olan malzemede yargılara varmak, daha sonra, edebiyatların tarihçesi çerçevesinden hareketle ilgili etkileşimleri saptayarak benzerlik, hareket ve kaynak noktaları hakkında hükümlere ulaşmak gerekmektedir.

Toplum-eleştiri-birey arasından gelişen çatışmalar ile görev ve sorumluluk sahibi bireyin gerileme durumu, Fransız Ekolü mensuplarının, Kafka, Proust, Hesse ve Musil gibi romancılara ve psikanalize duydukları ilgi sonrasında ortaya çıkar. Bu nedenle, ekol mensupları, irrasyonel mistisizm ile rasyonalizm arasındaki diyalektikte bir çıkış noktası ararlar. XX. yüzyılın başlarında edebiyatın bir dalı konumuyla ortaya çıkan edebiyat sosyolojisinin, dil-düşünce-bilgi bağlantısında edebiyat ve toplumbilimle (sosyoloji) kesiştiğini görürüz. Edebiyat sosyolojisinde ise, yazarın karakteri, toplumsal çevre arasındaki ilişkisi gündeme taşınır.

Küreselleşen dünyada, edebiyat ve toplumbilim alanlarının önemi giderek yükselmede ve daha da önem kazanmaktadır. Gerek sosyoloji, gerekse edebiyatın gelişiminde, milletler arası edebiyat ilişkilerinin büyük önemi vardır. Öte yandan, görev ve öncelik probleminin önemi ortaya çıkarırken; *edebiyat bilimi* ve *ede-*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

biyat teorisi üzerinde ciddi çalışmalara imza atan Wellek-Warren'in karşılaştırmalı edebiyata olan temkinli ve şüpheci bakışını dikkate almamızda yarar vardır. Wellek-Warren, karşılaştırmayı, bütün tenkit çeşitleri ve bilim dallarında kullanılan bir metot olarak göstererek; onun belirli inceleme ve problemlerini kapsadığını belirtir. Ancak, ona göre, iki ve ya daha fazla edebiyat arasındaki ilişkilerin incelenmesi kısıtlamadır. (Wellek-Warren, 1983, 55-58).

Disiplinler arası etkileşimin edebiyat-sosyoloji noktasındaki bağlantısını, "sosyoloji bir sosyal ilim olmasına rağmen, hareket alanı toplumun bütünü olduğundan, bu bütün içinde farklı sosyal ilimlerce ele alınması gereken farklı ilgi alanlarını da kapsamaktadır" (Erkal, 1982: 1) teziyle açıklarak; beslenme kaynakları, referansları ve ölçütleri açısından da yakınlaştırabiliriz. Edebiyat, edebiyatı diğer ifade alanlarına yaklaştırma ve daha iyi anlayabilmek için tarih, eleştiri ve felsefe aracılığıyla yöntem karşılaştırması yapmak; metinlerin çıkış/beslenme kaynaklarından hareket ederek; bizleri, milletler, devirler ve üslûplar arası saptamaların ötesinde, alışıla gelen geleneksel metin analizlerinin dışına çıkararak; yeni boyut ve ufuklar açan *kıyas* sistemi edebiyat aracılığıyla harmanlanan çok merkezli bir çözümleme ortaya koymaktadır. Esasen, "sosyolojinin kendisi de bir sosyoloji olayıdır; sosyolojinin konularından birini oluşturur" (Sezer, 1985: 13-14) düşüncesi, toplum kaynaşması (cohésion sociale) ve bağlaşıma (consensus) açısından sosyolojide kullanılan, anket, soruşturma, sözlü-yazılı tutanak, tarih-istatistik gibi yöntem ve tekniklerin edebiyattaki yansımaları/açılımı, kültürler arası edebî olayların bir yorumunu ortaya çıkarır.

XIX. yüzyılın başlarında temelleri A. Comte tarafından atılan yeni bilim dalı sosyoloji (sociologie), sonradan çok geliştiren tecrübî sosyolojinin Amerika'da kazandığı yenilikler, yeni toplum görüşleri ve yeni metodlarla (Ülken: 1969, 264) birlikte, edebiyatımıza özellikle Tanzimatla birlikte gelen edebî türlerinin kazandırdıkları, 1840-1940 yılları arasında oluşan edebî akımların getirdikleri, dönemin sosyal ve siyasî hayatının satır aralarındaki olaylar zinciri açısından Türk edebiyatı üzerinde yeni boyut ve bakış açıları ortaya çıkarabilir. Ki, edebiyat ve sosyolojinin sahip olduğu/ortaya çıkardığı yöntemler, sosyolojizmin (sociologisme) prensiplerinden yararlanır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Geniş mercekten bakıldığında edebiyatın etki alanının derecesi ve diğer bilim alanlarıyla irtibatının çoğulcu bir merkez ve bakış açısına sahip olduğunu görürüz. Nitekim edebiyatın bilgileri işleyen, hiçbir bilgiyi sabit kılmayan ve onu fetiş haline getirmeyen bir alan oluşu ile birlikte, yazarın sivil kişiliğine, siyasal güdümlülüğüne bağlı olmadığını düşünen Roland Barthes, bu potansiyel ve çerçeveyi ilgi çekici bir biçimde sistemleştirmeye çalışır: “Edebiyat pek çok bilgiyi üstlenir. Robinson Crusoe gibi bir romanda tarihe, coğrafyaya, topluma, tekniğe, botaniğe, antropolojiye ilişkin bilgi vardır. Eğer bilmem hangi aşırı sosyalizm ya da barbarlık gereği biri dışında bütün bilim dallarımızın öğretimden dışlanması söz konusu olsaydı, kurtarılması gereken edebiyat dalı olurdu, çünkü edebiyat anıtı içinde bütün bilimler yer alırlar” (Barthes, 2008: 49).⁴

Sonuç: Edebiyat ve sosyolojinin beslenme kaynaklarının hangi kıstas/ölçüt ve yöntemlerle ele alındığı ve birbirlerinden ne miktarda etkilendiği/etkilenme derecesi önemlidir. Hem yazma, hem de metin üretmede güç ve başarının yüzeye yansımayan taraflarının bilinmesinde edebiyat ile sosyolojinin yaklaşmasının rolü vardır. Bunun dışında, edebiyat eseri, öncelikle metin aracılığıyla anlatılanın dünyasını kurgulamak için gereken verileri ve nitelikleri rasyonel dünyadan alır. Böylece edebiyat eserinde aynı zamanda gerçek dünyanın doğrudan bir yansımaya karşılaşıyoruz. İşte bu gerçek dünya, ve sosyal oluşum zinciri edebiyat ile sosyolojiyi yakınlaştırır. Öte yandan, edebiyat alanında meydana gelen sosyolojik şartlar edebî eseri doğrudan etkiler. Eserin, yazardan gelen bir bilinç dayanağı kadar, onu varsayıran dinamikleri etksi altına alır. En son söz: *Kutadgu Bilig*'den başlayarak XXI. yüzyılda yazılan herhangi bir edebî metnin arka planında sosyoloji ve ona bağlı değerleri bulabiliriz.

⁴ Roland Barthes, öte yandan bu işlevselliği, “Edebiyat bilimin küçük aralıklarında çalışır: Her zaman onun gerisinde kalır ya da önüne geçer, tıpkı gündüz biriktirdiklerini geceleyin ışyan ve bu dolaylı ışıltıyla gelen günü aydınlatan Bologna taşı gibi” ifadeleriyle süslediği somut örnekle açıklığa kavuşturur. (Bkz. Roland, Barthes, (2008), *Eiffel Kulesi ve Açılış Dersi*, (çev: Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 49.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

KAYNAKÇA

- BARTHES, Roland, (2008), *Eiffel Kulesi ve Açılış Dersi*, (çev: Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- CAMUS, Albert, (1994), *Yabancı*, (çev: Samih Tiryakioğlu), İstanbul, Varlık Yay., 117 s.
- Erkal, Mustafa E., (1982) *Sosyoloji (Toplumbilim)*, Trabzon, Karadeniz Üniversitesi İ. İ. B. F. Yayınları.
- ESCARPİT, Robert, (1968), *Edebiyat Sosyolojisi*, (çev: Ali Türkay Yazıcı), İstanbul, Remzi Kitabevi.
- İNALCIK, Halil, (2003), *Şâir ve Patron*, Ankara, Doğu Batı Yayınevi.
- KERRIGAN, Michael, (1995), *Blöfçünün Rehberi Edebiyat*, (çev: Özden Arıkan), İstanbul, Afa Yayınları.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, (1967-1968), "Yurdumuzda Edebiyat Sosyolojisiyle İlgili Araştırmalar", *Sosyoloji Dergisi*, nr. 20-21.
- LANSON, Gustave, (1937), *İlimlerde Usul Edebiyat Tarihi*, (çev: Yusuf Şerif), İstanbul, Remzi Kitabevi.
- SARTRE, Jean-Paul, (1995), *Edebiyat Nedir?*, (çev: Bertan Onaran), İstanbul, Payel Yayınları, 3. b., 124 s.
- SEZER, Baykan, (1985), *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul, İ. Ü. Yayınları.
- SKOCPOL, Theda, (ed.), (1999), "Karşılaştırmalı ve Tarihsel Sosyolojinin Yöntemleri Üzerine Açıklamalı Kaynakça", *Tarihsel Sosyoloji*, (çev: Ahmet Fehmi), İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- TODOROV, Tzvetan, (2001), *Poetikaya Giriş*, (çev: Kaya Şahin), İstanbul, Metin Yayınları.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1969), *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul, MEB Yayınları.
- WATT, Ian-Roland, Barthes, (2002), *Roman ve Gerçek Etkisi*, (çev: Mehmet Sert), İstanbul, Don Kişot Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

WELLEK, R.-A., Warren, (1983), *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (çev: Ahmet Edip Uysal), Ankara, MEB Yay.

WITTGENSTEIN, Ludwig, , (1997), *Estetik, Ruhbilim, Dinsel İnanç Üzerine*, Bilim ve Sanat Yayınları, (çev: A. Baki Güçlü), Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*